

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОВОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

SPECIFIC THEORETICAL ISSUES OF THE NATIONAL LEGAL INTEGRATION PROCESS

**Кальян О.С., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри правознавства кафедри
Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»**

Стаття присвячена дослідженню окремих теоретичних питань національного правового інтеграційного процесу. Зокрема, досліджуються підходи до визначення: сутності категорії «правова інтеграція», доктринального визначення низки термінів, суміжних із цим поняттям, що характеризують окремі аспекти правового інтеграційного процесу. З урахуванням темпоральних змін у сфері суспільного розвитку визначено основні тенденції до вдосконалення нормативного регулювання економічних, політичних, сировинних, фінансових відносин та відповідного забезпечення національних та міжнародних інтересів за допомогою правового інтеграційного процесу. Зазначається, що неузгодженість і недосконалість нормативного матеріалу всередині системи права негативно відбиваються практично на всіх суспільних процесах. Прогалини у праві та правові колізії створюють сприятливе середовище для розвитку нігілістичних настроїв у суспільстві, зловживань та інших негативних наслідків, а також призводять до виникнення деструктивних явищ у самій системі права.

Ключові слова: правова інтеграція, інтеграційний процес, правова адаптація, правове наближення, апроксимація.

Статья посвящена исследованию отдельных теоретических вопросов национального правового интеграционного процесса. В частности, исследуются подходы к определению: сущности категории «правовая интеграция», доктринального определения ряда терминов, смежных с этим понятием, характеризующие отдельные аспекты правового интеграционного процесса. С учетом темпоральных изменений в сфере общественного развития определены основные тенденции к совершенствованию нормативного регулирования экономических, политических, сырьевых, финансовых отношений и соответствующего обеспечения национальных и международных интересов с помощью правового интеграционного процесса. Отмечается, что несогласованность и несовершенство нормативного материала внутри системы права негативно отражается практически на всех общественных процессах. Пробелы в праве и правовые коллизии создают благоприятную среду для развития нигилистических настроений в обществе, злоупотреблений и других негативных последствий, а также приводят к возникновению деструктивных явлений в самой системе права.

Ключевые слова: правовая интеграция, интеграционный процесс, правовая адаптация, правовое приближение, аппроксимация.

The article deals with the study of certain theoretical of the national legal integration process. In particular, approaches to the definition are investigated: the notion of the category "legal integration", the doctrinal definition of a number of terms, adjacent to this concept, which characterizes certain aspects of the legal integration process. Taking into account temporal changes in the sphere of social development, the main tendencies towards the improvement of normative regulation of economic, political, raw material, financial relations and adequate provision of national and international interests are determined with the help of the legal integration process.

The content of legal integration for a particular country consists in the perception of those elements or methods, forms, methods from other types of legal systems that it lacks. The purpose of legal integration is to improve the quality and effectiveness of national legal regulation while preserving the basic values in the main legal structures. Concerning this, integration should be regarded as one of the areas of development of the national legal system.

A generalizing legal category for designating legal integration processes is the concept of "legal convergence" (convergence), which serves the purpose of legal integration. Approximation is the first stage, whereas convergence is the result of legal integration. So, in the EU Treaty, two terms are used: approximation and harmonization. Harmonization of the legislation of the EU member states is the main means of legal integration, which is carried out within the framework of the European Union in order to bring the different legal systems of the EU member states closer together and to create a qualitatively homogeneous legal environment of the European Union.

It should also be noted that the inconsistency and imperfection of normative material within the system of law negatively affects practically all social processes. Gaps in law and legal conflicts create a favorable environment for the development of nihilistic sentiments in society, abuses and other negative consequences, as well as lead to the emergence of destructive phenomena in the system of law itself.

Key words: legal integration, integration process, legal adaptation, legal approximation, approximation.

Беззаперечною в Україні є необхідність комплексного реформування вітчизняної правової системи та узгодження національного законодавства з європейськими принципами і стандартами. З огляду на стан процесу євроінтеграції України одним із пріоритетних напрямів державної політики є наближення нормативних положень національного законодавства і законодавства ЄС.

У правовій українській науці, на відміну від європейської, не приділяється достатньо уваги комплексному аналізу правової інтеграції. Зокрема, немає єдиного підходу до визначення поняття «правова», нині на доктринальному рівні вчені пропонують цілу низку термінів, суміжних із цим поняттям, що характеризують окремі аспекти процесу правової інтеграції. Це, своєю чергою, призводить до зайвої плутанини і невизначеності в розумінні сутності процесу правової інтеграції загалом.

Актуальність теми дослідження теоретичних засад правової інтеграції зумовлена також тим, що сучасна ступінь суспільного розвитку характеризується наявністю тенденції до єднання економічних, правових, політичних, сировинних, фінансових ресурсів людства.

Змінюється значення національних та інтернаціональних інтересів.

Посилення інтеграційних процесів у різних сферах суспільного буття вимагає нових відповідей на питання сьогодення і майбутнього, особливо з приводу характеру участі в них України. Від розумного вибору стратегії участі України в світових інтеграційних процесах нині залежить майбутнє благополуччя нашої країни і суспільства.

Варто зазначити, що праці науковців різного часу із цієї тематики були спрямовані на дослідження окремих аспектів правової інтеграції.

Питання правової інтеграції досліджували у своїх працях такі науковці, як М. Гнатівський, Л. Луць, А. Єгоров, Ю. Нікітіна та інші, однак необхідність комплексного дослідження теоретичних засад правової інтеграції зумовлена ступенем сучасного розвитку суспільних відносин.

Метою цієї статті є дослідження теоретичних засад правової інтеграції як явища та правової категорії з урахуванням необхідності узгодження законодавства України з європейськими стандартами.

Задля досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання: визначити теоретичні засади правової інтеграції та охарактеризувати підходи до наближення законодавства України та Європейського Союзу.

Закріплюючи в установчих документах Європейського Союзу свободу, рівність та загальну повагу до волі його членів як головні цінності цього об'єднання, країни-засновники вказали, що використання саме правових засобів є єдиним можливим способом впровадження в життя та гарантування цих цілей (ст. 6 Договору про Європейський Союз).

Утворення Європейського Союзу не тільки докорінним чином змінило існування його держав-членів, але й радикально вплинуло на усі сфери життя громадян, їх інтереси та можливості самореалізації. Виконання фундаментальних завдань і досягнення космополітичних цілей стало можливим лише завдяки спільним зусиллям країн-членів ЄС, низці компромісів і спільній правовій системі інтеграційного типу, яка дала змогу гармонічно поєднати ці інтереси та забезпечити їх реалізацію.

Інтеграція як чинник еволюції регіональної правової системи за своєю сутністю є явищем полівалентним та багатоаспектним. До напрямів інтеграційних перетворень, що спричиняють еволюцію регіональної правової системи, належать:

- інтеграція суб'єктів права ЄС за структурною ознакою (виникнення структурних взаємозв'язків на підставі утворення об'єднання);

- інтеграція країн-членів ЄС за інституційною ознакою (активізація політичних процесів, виникнення нових політичних сил тощо);

- інтеграція за економічною складовою частиною (економічна інтеграція) (створення сприятливих умов для функціонування суб'єктів економічних відносин на усій території ЄС);

- інтеграція за культурною та світоглядною ознакою (формування сталої узагальненої системи стандартів, орієнтирів та цінностей у сфері морально-етичного, культурного життя та ін.);

- інтеграція за ознакою компенсаційною ознакою та необхідністю розширення сфери політичного впливу (характеризується взаємопроникненням та взаємною доповнюваністю політик ЄС у різних сферах діяльності);

- інтеграція за соціальною ознакою (створення єдиних соціальних стандартів та забезпечення реалізації загальних соціальних принципів);

- інтеграція за правовою ознакою (правова інтеграція) (фактично є наближенням, частковим перетворенням національних правових систем держав-членів ЄС та держав, що пов'язують перспективи свого подальшого розвитку з Європейським Союзом, характеризується тенденцією до поступової уніфікації правових приписів та ін.). Структурну інтеграцію суб'єктів права ЄС досить легко відслідкувати, звернувшись до історії становлення Європейського Союзу.

Зі створенням Європейських Спільнот відбувається поступове розширення суб'єктного складу Європейського Союзу. Із кожним розширенням кількості держав-членів ЄС відбуваються зміни і в його правовій системі, оскільки правова система ЄС розширюється завдяки національним правовим системам нових членів, які стають складовою частиною правової системи Європейського Союзу. Крім того, варто зазначити, що саме створення наддержавного інтеграційного об'єднання, яким є Європейський Союз, поклало до життя новий тип правової системи – регіональну правову систему.

Характеризуючи поняття «інтеграція», вітчизняні вчені акцентують на такому її принципі, як «цілісність», натомість західні дослідники виокремлюють принцип «гармонія». В європейському праві цей термін застосовують переважно для опису процесів у рамках ЄС та для

аналізу економічної інтеграції [6, с. 137]. Так, спочатку різні теорії європейської інтеграції (федералізм, функціоналізм, неофункціоналізм, трансакціоналізм, інтергаверменталізм, реалізм, неореалізм, конструктивізм, інституціоналізм тощо) аналізували і пов'язували її виникнення та розвиток виключно з економічними, соціальними і політичними причинами. Зокрема, прибічники відповідної теорії зауважують, що в 70-х рр. XX ст. спостерігався певний «застій» в інтеграційних процесах в Європі. У другій половині 80-х рр. ці процеси поновлюються та набувають нового розвитку. Наприклад, учені-правознавці обґрунтовують потребу «інтеграції через право» та вивчають зростаючі правові взаємозалежності і відповідні зміни у значенні незалежності [8]. Інституційний підхід до євроінтеграції досліджує питання формування нової системи, її структуру, інтегративні властивості, елементи та їх взаємодію. Ця нова система визначається як «Єдина Європа». За цього підходу посилюється значення права, його роль та вплив на процес євроінтеграції. При цьому вчені аналізують нові аспекти інтеграції: встановлення особливостей міждержавної взаємодії на формальному і неформальному рівнях, процедури прийняття рішень, результати інституціоналізації тощо. Зазначається, що взаємодія правової, політичної та економічної систем стимулює розвиток інтеграційного процесу і визначає його напрями [7].

Однією з найбільш характерних особливостей Європейських Співтовариств, на думку представників правового підходу, є унікальність їх юридичного статусу: з одного боку, Співтовариства створені державами і функціонують на основі міжнародно-правових норм, а з іншого – у рамках ЄС сформувався власний специфічний автономний правопорядок, який суттєво відрізняється від національного правопорядку країн-членів. Представники цього підходу досліджують та аналізують такі важливі питання: роль і значення основних інститутів (органів) ЄС у процесі євроінтеграції, їх взаємний вплив та взаємодія, юридичні перспективи ЄС, його місце в Європі й у світі, специфіка автономного правопорядку ЄС, його роль у поглибленні інтеграційних процесів та відносин між окремими країнами, важливість і значення фундаментальних принципів права Європейських Співтовариств та роль Суду Європейських Співтовариств в їх розвитку і нормативному закріпленні, співвідношення права ЄС і національних правових систем держав-членів. При цьому беззаперечним досягненням Суду ЄС стало створення такої системи, у центрі якої знаходиться саме норма права і яка є наочною ілюстрацією того, наскільки ефективною може бути діяльність міжнародного судового органу в реальному закріпленні та практичній реалізації правових норм, що регулюють відносини між суверенними незалежними державами. У зв'язку з цим деякі представники цього підходу розглядають Суд ЄС як один із головних суб'єктів євроінтеграції. Учені підкреслюють, що Суду ЄС притаманні риси і міжнародного, і конституційного, і адміністративного, і кримінального судів одночасно [9].

Об'єктивно зумовлена значимість правової інтеграції пов'язана з необхідністю оформлення та координації зазначених процесів за допомогою відповідних засобів правового регулювання. Сучасна дійсність ставить перед юридичною наукою завдання наукового осмислення й обґрунтування теоретичних засад правових інтеграційних процесів.

Європейські наукові тенденції дають змогу зазначити, що інтеграція визначається здебільшого як процес, за посередництвом якого окремі держави передають частину належних їм прав на користь відповідної загальної для них усіх інституційної утворення для того, щоб забезпечити врахування та реалізацію їх спільних прав.

У вітчизняній юридичній науці немає єдиного підходу до визначення поняття «правова інтеграція». Вона розглядається як «правове співробітництво», тобто його більш

інтенсивна форма. В цьому сенсі використовується термін «правова інтеграція» як узагальнюючий на позначення усіх форм інтернаціоналізації національних правових систем [1, с. 70].

Правова інтеграція – це спільна діяльність держав, міжнародних організацій, спрямована на зближення національних правових систем на основі міжнародно-правових норм, їх інтернаціоналізації [2, с. 11]. Частина науковців розуміє правову інтеграцію як об'єктивний прояв соціально-психологічної потреби співтовариств у зближенні; правова інтеграція проявляється в гармонізації національних правових інтересів різними способами і методами, але не являє собою процесу чи результату абсолютної ідентифікації цих правопорядків.

Правова інтеграція включає такі елементи: а) правова сфера і нормативний обсяг; б) суб'єкти; в) юридичні інструменти здійснення. Вона розглядається як «об'єднання правових систем держав на основі спільних правових принципів, цілей, стандартів, методів і засобів правового регулювання у консолідовану (тією чи іншою мірою) правову систему» [3, с. 76].

Правова інтеграція – це закономірний процес соціально-правового розвитку, який забезпечує за допомогою застосування правових засобів і формування якісно однорідної правової основи поетапне об'єднання соціальних (політичних, економічних, культурних, правових, інформаційних) систем в єдину консолідовану систему вищого рівня, а також підтримку цілісності та єдності наявної соціальної системи. Натомість Л. Луць розуміє правову інтеграцію як «процес об'єднання та взаємного пристосування національних правових систем Європи у межах міждержавно-правових систем із метою досягнення та збереження стабільності і розвитку європейського регіону та його суб'єктів» [4, с. 20].

На думку Л. Луць, ефективність правової інтеграції залежить від заходів та способів, які використовують держави на різних її стадіях. До них, зокрема, належать створення демократичних засад розвитку суспільства,

формування правової держави, а також суспільної правосвідомості відповідно до основних принципів європейського права [5, с. 146]. Основними стадіями європейської правової інтеграції є такі: наближення національних правових систем до європейських міждержавно-правових систем шляхом попередньої адаптації національного законодавства до європейських правових стандартів; вхідження цих правових систем до європейських міждержавно-правових систем у межах єдиного правового простору та остаточна правова адаптація [4, с. 13].

Зміст правової інтеграції для окремої країни полягає у сприйнятті нею тих елементів чи способів, форм, методів із правових систем іншого типу, яких їй не вистачає. Метою правової інтеграції є підвищення якості та ефективності національного правового регулювання зі збереженням основних цінностей у головних структурах права. Зважаючи на це, інтеграцію доцільно розглядати як один із напрямів розвитку національної правової системи.

Узагальнюючою правовою категорією для позначення право-інтеграційних процесів є поняття «правове зближення» (конвергенція), що виступає метою правової інтеграції. Апроксимація є першою стадією, натомість зближення – результатом правової інтеграції. Так, у договорі про заснування ЄС вживають два терміни: апроксимація і гармонізація. Гармонізація законодавств країн-членів ЄС виступає головним засобом правової інтеграції, який здійснюється в рамках Євросоюзу з метою зближення різних правових систем держав-членів ЄС та формування якісно однорідного правового середовища Європейського Союзу.

Варто також зазначити, що неузгодженість і недосконалість нормативного матеріалу всередині системи права негативно відбивається практично на всіх суспільних процесах. Прогалини у праві та правові колізії створюють сприятливе середовище для розвитку нігілістичних настроїв у суспільстві, зловживань та інших негативних наслідків, а також призводять до виникнення деструктивних явищ у самій системі права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатівський М.М. Європейський правовий простір. Концепція та сучасні проблеми. К.: Промінь, 2005. С. 70.
2. Гнатівський М.М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.11. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. С. 11.
3. Егоров А.Е. Правовая интеграция и ее содержание. Государство и право. 2006. № 6. С. 76.
4. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України., 2005. С. 13–20.
5. Луць Л. Основні заходи та способи європейської правової інтеграції. Право України. 2002. № 5. С. 146.
6. Никитина Ю.А. От интеграции к регионализму: эволюция теории регионального межгосударственного сотрудничества. Вестник МГИМО. URL: http://www.vestnik.mgimo.ru/files/15/15_nikitina.pdf.
7. Armstrong K., Bulmer S. The Governance of the Single European Market. Manchester: Manchester University Press, 1998. – P. 62.
8. Diez T., Wiener A. Introducing the Mosaic of Integration Theory: Its Past, Present and Future. Paper for presentation at the European Union Studies Association (EUSA) 8th Biennial International Conference. 2003. Mar. 27–29. Nashville.–TN 8H (Unpublished). P. 5. / Archive of European integration (AEI) URL: <http://aei.pitt.edu/2858/1/107.pdf>.
9. Pollard D., Ross M. European Community law: text and materials. London: Butterworths, 1994. P. 197.